

Сидорчук Н.Г. Педагогічний аспект фахової підготовки у класичних університетах у контексті імперативів європейської освітньої моделі // Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 124-131.

ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ У КОНТЕКСТІ ІМПЕРАТИВІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ МОДЕЛІ

Аналіз сучасної соціокультурної ситуації дозволяє стверджувати про низку чинників щодо об'єктивної необхідності змін у національній системі освіти відповідно до загальносвітових, глобальних процесів:

- докорінні перетворення в економіці всіх розвинених країн, революція в економічній сфері, прискорення циклів виробництва товарів і скорочення час у їх життя;

- поступове перенесення конкуренції в сферу науки й освіти; оскільки наука й творчість здобувають провідну роль у розвитку економіки, організації прагнуть набирати кадри не тільки з високим рівнем професійної освіти, але й молодь (до 30 років), здатну нестандартно й по-новому, творчо мислити; розв'язанню такого завдання й має сприяти оновлення професійно-педагогічної складової професійної підготовки на засадах гуманізації, що й забезпечує потребу в людях, готових до життя у постійно змінювальному соціумі, налаштованих творити нове у своїй діяльності;

- внутрішня обмеженість системи освіти в цілому. Вищі навчальні заклади дають своїм випускникам ґрунтовні знання і мінімальний набір практичних умінь та навичок, що не дає можливості випускникові відразу приступити до конкретної практичної роботи зі спеціальності;

- поєднання розрізнених потенціалів в єдиний економічний механізм через звернення європейських країн до проведення реформ у сфері освіти; країни ЄС послідовно рухаюся до зближення й об'єднання, однак реально цей процес просувається повільно; це стосується сфери освіти: відсутність однакових назв близьких й ідентичних професійних кваліфікацій; різні вимоги до рівнів підготовки (наприклад, кваліфікаційний термін "спеціаліст" є тільки

в країнах СНД); невідповідність у системах трудового законодавства, що гальмує вільний кадровий відбір і призначення на посаду. Як наслідок, найгостріша потреба зблизити рівні освіти в різних державах, створити загальноєвропейську систему освіти із сполучуваними національними переліками напрямів підготовки, близькими термінами навчання і єдиними критеріями якості.

Загальна мета всіх освітніх реформ на сучасному етапі історичних перетворень – підвищення мобільності населення країн Європи для переходу від інтеграції держав до реальної інтеграції самих громадян ЄС.

Відтак, провідним стратегічним завданням модернізації вищої освіти в Україні у контексті вимог єдиного європейського освітнього простору є розвиток освітніх систем, у тому числі професійно-педагогічних систем підготовки студентів університетів. У цілому це обумовлено потребами передачі галузевого досвіду у межах розвитку соціальних систем. Особливої ваги визначена проблема набуває на етапі отримання вищими педагогічними навчальними закладами статусу класичних університетів, оскільки у сучасному суспільстві професійна підготовка фахівців усіх галузей господарства включає педагогічну складову (галузеві педагогіки: авіаційна, військова інженерна, культурно-освітня, лікувальна тощо). Такий перехід потребує чіткого окреслення її змісту для студентів непедагогічних профілів.

Розглядаючи педагогічну систему як взаємозв'язок структурних і функціональних компонентів ¹, які підпорядковані цілям формування у майбутнього фахівця готовності до самостійного, відповідального і продуктивного вирішення виробничих завдань ², подамо шляхи побудови її *теоретичної моделі* в контексті реалізації професійно-педагогічної підготовки студентів університетів.

Структурною основою побудови педагогічної системи виберемо "педагогічний маршрут" як один з видів педагогічних систем, детально описаний у роботах Н.В. Кузьміної ³. Вітчизняні вчені і

¹ Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.; Беспалько В.П. Стандартизация образования: основные идеи и понятия // Педагогика – 1993. – № 5. – С. 16-25.; Методы системного педагогического исследования: Учебное пособие / Под ред. Н.В. Кузьминой. – М.: Народное образование, 2002. – 208 с.

² Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: Высш. шк., 1989. – С. 13-14.

³ Там само. – С. 10-13.

практики звертаються до цього педагогічного поняття в інтерпретації "освітній маршрут" ⁴.

У цілому поняття "педагогічний маршрут" на сучасному етапі розвитку педагогічної галузі знань можна вважати загальнонауковим. Проте сама Н.В. Кузьміна підходить до його тлумачення у вузькому розумінні і розглядає як таку професійну діяльність вихователів дитячих садів, учителів початкових класів, учителів-предметників, що забезпечує досягнення педагогічних результатів шляхом формування певних психічних новоутворень, які визначають можливість самоусвідомлення власного творчого потенціалу, вибору професії випускниками педагогічного маршруту ⁵.

Н. В. Кузьміна вважає, що випускники педагогічного маршруту переходять на рівень професійно-освітнього або акмеологічного маршруту, який набуває *особистісно орієнтованого змісту*. За таких умов викладачі разом із студентами – майбутніми фахівцями і професіоналами – вирішують акмеологічні й акме-професійні завдання. Моделювання вищих рівнів розв'язання виробничих завдань забезпечує розвиток у студентів творчої готовності до майбутньої професійної діяльності. Кінцевий результат тут акмеологічний. Він виявляється в ознаках готовності випускників до майбутньої професійної діяльності, що здійснюється на сучасному виробництві, яке, у свою чергу, є акмеовиробничою системою. Систему акмеологічної освіти можна вважати якісною, якщо вона забезпечує своїм випускникам реальне підвищення якості професійної діяльності на основі даних акмеологічного самомоніторингу якості й аналізу тенденцій розвитку галузі в світі, країні, конкретних підрозділах самого виробництва ⁶.

Базуючись на позиції Н.В. Кузьміної, професійно-педагогічну підготовку студентів університету в контексті вимог єдиного європейського освітнього простору введемо в рамки "акмеологічного маршруту" на основі чіткого виділення його структурних компонентів. Для теоретичного обґрунтування і подальшого практичного впровадження системи професійно-

⁴ Кузнецова О., Петлицька Н. "Освітній маршрут" у відділі художньої творчості ПДЮ // Шкільний світ. – 2004. – № 44 (268). – С. 7-9.

⁵ Кузьміна (Головко-Гаршина) Н.В. Предмет акмеологии. – СПб: Политехника, 2002. – 189 с. – С. 113.

⁶ Там само, с. 113-114.

педагогічної підготовки студентів університету скористаємося тезою, відповідно до якої будь-яка педагогічна система може розглядатися як підсистема іншої системи; у самій педагогічній системі, як і будь-якій складній, можна виділити ряд підсистем. Викладене вище дає можливість представити загальну характеристику досліджуваної системи на основі виділення оболонок (підсистем) чотирьох рівнів: *зовнішньої*, або *соціальної*; *загальної*, або *горизонтальної*; *внутрішньої*, або *структурно-змістової*; *локальної*, або *прикладної*.

Зовнішня (соціальна) відображає характер соціального середовища, соціальних умов, які ґрунтуються на багатовимірності і багатоваріантності історичного розвитку, його альтернативності, з одного боку, і безповоротності еволюційного руху – з іншого. Саме вона визначає наповнення горизонтальної і локальної складових цілісної системи.

Загальна (горизонтальна) визначає цілісність реалізації професійно-педагогічної підготовки в межах одного навчального закладу на основі спеціально підібраної, чітко окресленої, певним чином згрупованої системи елементів, які пов'язані між собою механізмом обміну сигналами (вхідними і вихідними).

Внутрішня (структурно-змістова) – дає цілісне структурно-теоретичне уявлення про підсистеми горизонтальної оболонки (вивчення предметів педагогічного циклу), науково-дослідна робота, педагогічна і виробнича практики, самоосвіта тощо.

Локальна (прикладна) є найбільш простою системою стосовно попередніх оболонок, має практичний характер, відображає найчастіше конкретні авторські системи з їх індивідуальними особливостями.

Кожна з названих оболонок має особливості цільового, змістового, прикладного характеру. Дамо їх загальну характеристику. *Зовнішню оболонку* педагогічної системи професійно-педагогічної підготовки студентів університетів розглядатимемо як частину метасистеми (*соціальна оболонка*), тобто середовища, в якому вона функціонує. Такий підхід дозволить чітко визначити сутнісну характеристику інших складових акмеологічного маршруту, оскільки структурні елементи педагогічних систем найбільш чутливі до змін, які відбуваються у

всіх сферах суспільного життя і ними зумовлені ⁷. Лише таке загальне уявлення про досліджуваний системний об'єкт визначає перспективи детального вивчення певних його компонентів. Співвідношення цілого і одиничного дає можливість визначити їх необхідність і достатність, обумовлену відношенням кожної частини до цілого, а разом з тим, і один до одного.

Зазначене вище дослідження педагогічної системи має спиратися на стратегію модернізації вищої освіти, що визначається процесами європейської інтеграції, яка все помітніше впливає на всі сфери життя держави в цілому. Поряд з іншими напрямками європейської інтеграції (політичним, економічним, правовим) особливе місце в реалізації названих процесів займає культурно-освітній. При цьому, Європа з давніх часів має значні досягнення у сфері освіти. Відповідно, європейська освітня співдружність робить послідовні інтеграційні кроки з 1953 року, коли була прийнята Європейська конвенція про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів, – до загальної декларації європейських міністерств освіти, прийнятої у Болоньї 19 червня 1999 року, і щорічних зустрічей міністрів вищої освіти країн Європи (остання відбулася у вересні 2003 року у Берліні), де приймають до єдиного європейського освітнього простору нові країни, які забезпечують виконання основних положень Болонської декларації. Європейський освітній простір виставляє до своїх партнерів такі вимоги:

- досягнення відповідності стандартам європейської системи освіти, яка виходить із знань, умінь та навичок, що є надбанням випускника; затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи освітньо-кваліфікаційних ступенів; впровадження стандартизованого додатка до диплома, модель якого розроблена Європейською Комісією, радою Європи та UNESCO/CEPES і який містить детальну інформацію про результати навчання випускника;
- підготовка фахівців за двома освітньо-кваліфікаційними рівнями: бакалавр і магістр;
- уведення європейської системи перезарахування кредитів (ЄСПК – ECTS);
- подолання перешкод для ефективного вільного пересування студентів, викладачів, науковців та адміністраторів;

⁷ Кузьмина (Головко-Гаршина) Н.В. Предмет акмеологии. – СПб: Политехника, 2002. – 189 с. – С. 6-11.

- досягнення відповідної якості вищої освіти з урахуванням взаємовизнаних критеріїв та методології;
- запровадження європейських критеріїв вищої освіти (узгоджені навчальні плани, інтегровані програми навчання, практичної підготовки до наукових досліджень тощо);
- затребування українських освітянських кваліфікацій європейським ринком праці;
- стимулювання викладачів і студентів вищих навчальних закладів до вдосконалення системи об'єктивної оцінки якості знань;
- забезпечення “прозорості” системи вищої освіти та академічного і професійного визнання кваліфікацій (дипломів, ступенів, посвідчень та ін.)⁸.

Реалізація завдань впровадження системи професійно-педагогічної підготовки студентів університетів, поставлених на *соціальному рівні (зовнішня оболонка)*, вимагає внесення змін у структурні елементи оболонок нижніх рівнів серед яких особливе місце займає *загальна (горизонтальна) складова*. Специфікою змістового наповнення зазначеної складової є наявність у класичних університетах у перехідний період від педагогічних навчальних закладів до класичних непедагогічних та педагогічних спеціальностей одночасно.

Один з її ключових блоків (фрагмент) можна структурувати таким чином: непедагогічні спеціальності – педагогічні спеціальності. Студенти кожного з визначених фахів включені у такі види діяльності: навчальну (з опорою на фах, включаючи відповідний обсяг предметів педагогічного циклу – педагогічна складова); самостійна робота, самоосвіта, науково-дослідна діяльність у межах педагогічної складової; практика (виробнича – для непедагогічних спеціальностей, педагогічна – для майбутніх учителів). Кожен попередній (більш простий) компонент є підґрунтям для формування наступного більш складного, рівень сформованості більш складних компонентів визначає рівень оволодіння більш простими. Означена система взаємозв'язків між компонентами обумовлює цілісний характер горизонтальної складової та забезпечує доцільний перехід на наступний рівень.

⁸ Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Левківський К.М., Сухарніков Ю.В. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес // Освіта України. – № 60-61. – 10 серпня 2004. – С. 9.

Структурно-змістова (внутрішня) складова обумовлюється відмінностями у підготовці фахівців за наведеними вище спеціальностями (непедагогічними та педагогічними). Педагогічна складова для педагогічних спеціальностей є їх атрибутивним елементом, а «предметні» кафедри у такому разі – звичайне явище (математика, фізика, політична економія тощо).

Відтак, для майбутніх учителів, яких готують у ряді класичних університетів, у перехідний період у самій структурі підготовки не з'являється нічого принципово нового, якщо не враховувати її якісне наповнення з урахуванням вимог Болонського процесу. У цьому контексті важливим є розгляд педагогічної підготовки студентів непедагогічних спеціальностей. Як найбільш загальний компонент цілісної системи для непедагогічних спеціальностей університетів вона є принципово новим явищем: з одного боку, вона передбачає реалізацію у контексті подальшого надання випускникам (додатково) кваліфікації викладача відповідної дисципліни, з іншого, викладається, як дисципліна загальної підготовки, що визначає цілісну *гуманізацію* фахової (фундаментальної) підготовки.

Явище мобільності знань, а також так званий феномен "напіврозпаду компетенції фахівця" (відповідно до якого, рівень професійної компетентності сучасного фахівця постійно зніжується під впливом інформаційно-технологічного буму) зумовлюють потребу в людях, готових до життя у постійно змінювальному соціумі, налаштованих і здатних творити нове у своїй діяльності, стимулює інноваційні освітні процеси, вихід яких на новий рівень забезпечує стабільність і розвиток соціуму.

За таких умов навчальний процес передбачає особистісну орієнтацію, спрямовану на те, щоб майбутній фахівець став повноцінним, самодостатнім, творчим суб'єктом діяльності, пізнання, спілкування, вільною і самодіяльною особистістю. Центром і метою такої побудови навчального процесу є особистість.

Ступінь гуманізації цього процесу залежить від того, наскільки він створює передумови для самореалізації особистості, розкриття її природних задатків, прагнення до свободи, відповідальності, творчості. У контексті гуманістичної освітньої парадигми принципово іншою бачиться і позиція педагога, якому належить бути не засобом, а визначальним чинником навчального процесу, супутником студентів-майбутніх фахівців на шляхах пізнання. Він постає провідною фігурою успішної педагогічної взаємодії, від

нього залежить оперативність врахування їх особистісних якостей, які постійно змінюються під впливом зовнішніх обставин та індивідуального зростання.

Можна стверджувати, що реалізація гуманізації професійної підготовки за рахунок *педагогічної складової* є інновацією у вищій освіті. Але, як стверджують вітчизняні науковці, інноваційною вона є тільки для нашої вищої школи, оскільки зарубіжні здобутки уже давно еволюціонують у гуманістичному напрямі, поступово трансформуючись у систему нових відносин. Дослідження зазначеного феномену для студентів непедагогічних спеціальностей дозволило встановити деякі причини неоднозначного ставлення до педагогічної підготовки.

Першою є очікування, що базується на підсвідомому формуванні оцінного судження про навчальний предмет. На їх думку дисципліни "виходили" за коло необхідних (з точки зору студентів) предметів, спрацьовував усталений прагматичний технократизм, а також термін "педагогіка" викликав негативне ставлення до дисциплін у цілому (спрацьовував шкільний "досвід"). Усвідомлення зазначеного явища дає підстави для внесення коректив у навчальні плани університетів за рахунок введення дисципліни галузевого спрямування: наприклад, для медичних спеціальностей "Лікувальну педагогіку" замість "Загальної педагогіки", для економічних – "Основи педагогіки" доповнювати дисципліною "Навчальний менеджмент" тощо.

Відтак, певного оновлення потребує змістове наповнення дисциплін педагогічного циклу для непедагогічних спеціальностей, основною ознакою якого має стати врахування галузевого досвіду. Зазначимо, що практичний характер *локальної (прикладної, модульної)* оболонки системи передбачає врахування сучасних орієнтирів на входження в освітній і науковий простір Європи, а також реалізацію практичних кроків на засадах кредитно-модульної системи організації навчального процесу та системи об'єктивного педагогічного контролю знань.

Отже, система професійно-педагогічної підготовки студентів університету являє собою багаторівневу конструкцію, яка складається з елементів, що взаємодіють між собою прямими та оберненими зв'язками. Кожна з названих оболонок системи має особливості цільового, змістового, прикладного характеру, більш детальне теоретичне окреслення і впровадження у практику

діяльності вищої школи яких і є завданням нашого подальшого пошуку.